

Ніколяс Кайл Купенскій

Академія Повітряних Сил З'єднаних Штатів Америки/United States Air Force
Academy

Архів, земля, нарід, текст: животи Бібліотеки Carpatho-Ruthenica¹

Віторок, 2 квітня 2023 р.
Колекція Рідких Книжок Томаса Фішера
Бібліотека Джона П. Робартса
Торонтскій Університет
Торонто, Канада

I. Тацакы: Вводне слово

Коли мій колега Едвард Касінец в своїх *Заувагах* описал, як виділ, як розвивала ся і росла протягом 50 років бібліотека Carpatho-Ruthenica професора Павла Роберта Маґочія (Kasinec 2023), мал ем привілеґію видіти ей розмір і скалю нараз. Коли был ем докторантом, поїхал ем до Торонто на долгій вікенд в грудни 2015 р., жебы досліджати творчіст карпаторусинського американського писателя, отця Емілія Кубека, автора першой русинської повісти *Марко Шолтыс* (ілюстрація 1). Николи не забуду того досвіду. Жебы працювати з колекційом, муслі ем ся перше навчыти специфічної системы, што ей опрацувал професор Маґочій для організації колекції, системы, котра є – як мі повіли – аж і ліпша як система Бібліотеки Конґресу. Більше як годину професор Маґочій з ґраційом

---

¹ З анґлицкого языка перевела Анна Масляна.

переходил од драбины до драбины і вюл мя од бібліографій і топографій до біографій і історій, од языка і літературы до архітектуры і штуцы, вытігаючы по дарозі текст за текстом.

Коли міг ем ся уж заняты свойом працом, зачал ем досліджати шематизмы Грекокатолицкоў Церквы, значыт кнігы парохій і священніків, з надійом, же найду села, в котрых Кубек служыл до еміграціі. Але як уж ем перезрыл індэкс єднога з них, впало мі в око єдно назвіско – Тацак, дівоче назвіско мойой матери. Чул ем історіі о тым, што мій дідо походил з роду священніків, але тепер мам доказ того, што то може быты правда. Сес Петро Тацак служыл в Лікаровцях на Словаціі в 60. роках, в Нижніх Воротах в 70. роках і в селі Туря Быстра в 80. роках ХІХ ст. (*Schematismus* 1865, 149; *Schematismus* 1874, 59; *Schematismus* 1891, 23).

Зрозуміл ем товды, же старчыт лем сягнути на полицку, жебы видіти його шкільну програму, обернути ся наліво, жебы видіти мапы доріг, што нима ходил, піти до дальшой полиці, жебы прочытати історіі сел, де служыл, зайти за угол, жебы познати варыянт русиньскога, што го знал, або перейти через ізбу, жебы видіти іконы, што іх шанувал. І в тій хвили почул ем штоси на подобу піднесености. Не был ем в бібліотеці посвяченій Карпатскій Русі, был ем в Карпатскій Русі, особливим ей прояві, з яким мало хто ся стрічал.

II. Земля

Пропоную три окремы, але повязаны зо собом рамы того, як можеме думати о значыню Бібліотеке Carpatho-Ruthenica. Перша єст така, же то архів землі – Карпатскоў Русі – місця, што николи політычні не істніло, але істніє як символічна обшыр географічна. Його отчызну называюут «пограничом границ», а стрічае гев не лем Карпаторусинів, але і Чехів, Словаків, Німців, Мадярів, Жыдів, Цыганів, Румунів, Італіянців, Поляків, Українців (Magocsi 2015, 7). І так, коли входите до бібліотеке Carpatho-Ruthenica, простір і сама стріча з ним єст справом першорядном. Найдеме ту працы з діліны демографіі, топографіі, географіі; держав, краів, міст, сел; місц, котры находили ся в складі парунадцетых держав; гір, долин, рівнин; земель, на яких роснут помідоры і виноград, і земель, на яких іх неє². Тоты працы дозволили професорови Магочійови

² См. дискусію на тему леніі помідор-виноград (Magocsi 2015, 9).

створити його характерны картографічны публикации: *Мапа карпаторусиньского населіня, Мапуваня бездержавных народів і Карпатска Русь: Историчный Атлас (ілюстрация 2)*.

Найдеме ту тіж збірку оповідань о подорожы до Карпатской Руси, а мойом улюбленом ест *North of the Danube* (На пілніч од Дунаю) Маргарет Бурк-Вайт і Ерскіна Кольдвеля (ілюстрация 3), перегляд остатніх дни свобідной Чехословаціі. Бурк-Вайт і Кольдвель пропонуют читателям «думати о жытелях Чехословаціі» як о Американцях. Чехы сут як жытели Новой Англиі: містовы, індустрияльны, буржуазийны, іх характер ест твердый, честный і інтелігентный. Словакы «сут барже як нашы полудньовці», іх земля «як наше рільниче Полудне», іх харатер «веселый, сердечный, гостинный», «сонечный». Натоміст Русины «на Далекым Сході», подля них – сут як сельскы, полудньовы темноскоры: «солідны, загартуваны роботом Славяне», што «з одданьом обрабляют каждый квадратный сантиметер землі», але жыют на обшыри, де – як бесідют – «світло освіты николи перше не проникло» («Transcript...» 1938; Mok 1938). Кед бібліотека Carpatho-Ruthenica істнувала бы в 1939 р., авторе могли бы пізрити інакше на Карпатску Русь і ей корінных жытели.

III. Нарід

Другом рамом, яку хочу запропонувати, ест того, же бібліотека Carpatho-Ruthenica ест архівом народу. Як підкрислил Едвард Касінец, професор Магочій зачал зберати материялы з мрийом створити карпаторусиньску національну бібліотеку. Під вельома взглядами досяг успіху, о яким не міг і мрियाти, але як ест то національна бібліотека, то не *королівска* (як французска *Bibliothèque du Roi*), ани національна бібліотека *імперіі* (як *British Museum*), а бібліотека *бездержавного народу*, Карпаторусинів.

Зато же Карпаторусины николи не мали державы – а тым барже інституцій, што бы могли служыти як основа національной культуры – сут постійно примушаны вказувати доказы на свое істніня. Часто покликуют ся на даны повселюдных списів, чысло культуральных організаций, тираж часописів, чысло осіб бесідуючых по русиньскы, а вшытко того ся вагат з причыны економічных, політычных і социяльных факторів. Але гев найдеме публикацию Михаіла Лучкая з 1840-ых років *Historia Carpatho-Ruthenorum*, яку недавно печатали в латиньскым оригіналі і паралельным україньскым перекладі як *Історія карпатських русинів* (Лучкай

1999). Сеса праца не ест найстаршом історийом в колекції – таком же ест текст Геродота карпаторусиньской історіографії Йоаникія Базиловича (ілюстрація 4). Не ест то і набарже унікальний том Лучкая, были бы тым його *Церковные бестды* (ілюстрація 5). Тото, што спрочынят, же *Historia Carpato-Ruthenorum* з 1840-ых років ест особливо цінна, то факт, же ест то еден з першых текстів, де схоснувано термін Карпаторусины. Ест то барз важне, понеже Карпаторусинів часто называють сучасном выдумком фантазії професора Маґочія (Kupensky 2019, 506–511).

Дослідники дебатували над «проблемом Маґочія» – як може він быти едночасно академіком і оборонцьом Карпаторусинів (Grabowicz 2011, 113)? Чуеме о «парадоксі Маґочія» – як може він быти едночасно Карпаторусином і народотворцьом Украинців (Motyl 2011, 105–109)? В посліднім часі сме виділи аж і «звіданя Маґочія» – ци ест він космополітом ци націоналістом, імперіялістом ци автократом (Kiebusinski 2021, vi)? Але коли стоїш в бібліотеці Carpatho-Ruthenica – в секції «загальна істория» – скоро розумієш, же професор Маґочій ничого не выдумал. Він тото нашол. То вшытко уж ту ест. Быти може, за сто років зрозуміеме, же його найбільшым досягніньом для Карпаторусинів не будут його чысленны монографії, ни соткы публикаций, незалежно од того як креативны і впливовы бы они не были. Можливе, што буде то бібліотека Carpatho-Ruthenica, бо тепер уж будучы дослідники годны прити на Університет в Торонто і найти праві каждый потрібный текст в едным місци.

Як національна бібліотека, колекция Carpatho-Ruthenica представлят тіж формы культурной творчости, характерной для регіону. Находиме ту альманах Александра Духноновича *Поздравление Русиновъ за 1851 р.* (ілюстрація 6). Вартат звернути особливу увагу на тоту публикацию, зато же містит найславнійшый карпаторусиньскій літературный твір – «Вручаніе», што зачынат ся словами «Я Русинъ былъ, емь и буду». Ест то важна публикация як раз і прото, што є она альманахом – місяцесловом або календарьом.

Як дослідник літературы часто мал ем почутя, што альманах як середок пошырюваня літературы был ідіосинкратычний і чудный. Чом Карпаторусины не могли мати збірок поезії? Чом не могли ся публикувати в журналах, часописах, газетах, як іх сучасники в Нью Йорку, Лондоні, Парьжи ци Петербургу? Чом не было нияких повісти аж до XX ст.?³

³ Тота інформация односит ся лем до Карпатской Руси по полудньовій страні Карпат. На Лемковині повіст мала добру репрезентацию уж в другій половині XIX ст. [прип. редакції].

І чом перша русиньска повіст была написана в Новым Світі? Аж і кед бы-м знал одповіді на тоты звіданя, долготырвала присутніст альманаху в карпаторусиньській культурі здавала бы ся мі дакус стыдливом, примітивном, провінціоальноном. Єднак завдякы бібліотеці Carpatho-Ruthenica зачал єм доціняти ріжнородніст і вынятковіст той формы. В часі моіх візит в Торонто пришло мі запознати ся з сотками з них, з яких вельо єст в каталогу (**ілюстрації 7, 8, 9, 10, 11**). Незалежні од того, ци читателі купували альманахы з естетичных, культуровых ци релігійных причин – ци чытали поезию, сміяли ся з жартів, ци слідили за праздниками – іх всеприсутніст в карпаторусиньських хыжах і центральноне місце в іх материяльній культурі были для мя фактом, якого бы-м ся не міг без той торонтской бібліотеке дознати.

IV. Текст

Вкінци, о кілько бібліотека Carpatho-Ruthenica єст архівом місця або національном бібліотеком народу, єй зміст то все же тексты. То означат, же сут они вбудуваны в шор величезных глобальных сіти. Без огляду на тото, яком периферийном бы ся не виділа Карпатска Русь, мож гев найти незрахуваны сліды далеких епох і місц – епохы желіза, антыку, ренесансу; Африкы, Азії, обох Америк. Елейн Русинко аргументувала, же карпаторусиньска література єст «тереном світової літературы» як раз прото, што ся находит на пограничи вельох ріжных традицій (Rusinko 2003, 18).

Нее хыбаль ліпшой ілюстрації того принципу як творчіст ряботого «языкового Квазімодо», писателя Івана Петровція (Матола 2006, 91). Найдеме ту літературны тлумачыня Петровція в збірці *Наші и нинаші співанкы* (1999), яка місит єврейску, грецку, латиньску, кытайску, японьску, корейску, німецку, французску, іспаньску, англицку, сербску, чешску, мадярску, литовску, арменьску, російську і українську поезию. Інчыма словами, бібліотека Carpatho-Ruthenica є домом для *Псалмів*, Сафо, Анакреонта, Горация, Петраркы, Ван Вея, Лі Бо, Ду Фу, Бо Цзюйі, Чон Чхоля, Басьо, Франсуа Війона, Вільяма Шекспіра, Йоганна Вольфганга фон Гете, Роберта Бернса, Фрідріха Шіллера, Генрі Водсворта Лонгфелльо, Едгара Алляна По, Вольта Вітмена, Шандора Петефі, Шарля Бодлера, Фрідріха Ніцше, Артура Рембо, Редьярда Кіплінга, Гійома Аполлінера, Сергія Єсеніна. І то лем єдна книжка. Петровцій пояснят, што выбрал

тых авторів, жебы вказати «як мы», Карпаторусины, «богаты в мудру і красну бесіду», яка «може вшытко», в тым досягнути «найвысшы верхы світової літературы!» (Петровцій 2006б, 196). Як здобывця привозит домів в Карпаты поетыцкы скарбы з цілого світа. Наполеон бесідує по русиньскы. Аж і Бог ест Русином (Rusinko 2011). Але Петровцій не ест сам. Маме ту тіж *Євангеліі* переведены на русиньській язык грекокатолицкым священником Франтишком Крайняком і поетом Осифом Куздейом (ілюстрація 12), переклад трагедіі *Ришард III* Вільяма Шекспіра довершений священником і писателем Іваном Муранійом (ілюстрація 13) і незрахуваны інчы акты перенесіня красной літературы на Карпатску Русь в альманахах, часописах і газетах.

V. ЖЫВОТЫ

На закінчыня хочу однести ся до єдного конкретного перекладу, де Петровцій імітує «Ехеги Monumentum» Горация (23 р. до н.е.) і «Я памятник себе воздвиг нерукотворный...» (1836) Александра Пушкіна, прото што робит він цінне спостережыня на тему жытя і жытя по жытю русиньскых текстів. Заложыньом «Ехеги Monumentum» ест, же будучы читателі розпознают «памятник» поэты – значыт його писане слово – аж і товды, коли його сучасныкы того не зробили. Єднак як памятник Горация є «тырвалійшыи як бронз», а памятник Пушкіна «нерукотворный», то памятник Петровція – як пише – зробленийє з быля, значыт з чогоси ефемерного, маючого кінчыну, дочасного, што може пропасти в огни або быти зіджене кінми. «Ци заран будут коні?» – думат: «Ци заран будут Русины?» (Петровцій 2006а, 416–417). Інакше як латинь ци російській, русиньскы тексты залежны сут од читатели, але автор потішат ся фактом, што «так долго, як буде хоц еден Русин», карпаторусиньскых писатели «будут розуміти в Карпатах» (Петровцій 2006а, 416–417).

Тото, што зробила Бібліотека Рідких Книжок Томаса Фішера і Бібліотека Джона П. Робартса на Університеті в Торонто, то вызначный крок в аспекті віры в то, же заран будут істніти Карпаторусины, же в будучым будут читателі той мастерской бібліотеки. Што більше, зробили сте крок гу тому, жебы запевнити, же Карпаторусины будут істніти в будучым, і зато сме вдячны, же Бібліотека Carpatho-Ruthenica ест в так добрых руках і же ей книжки і іх читателі будут фурт жыти, на многы і благы літа.

Публична інформація

Опінії выражены в тым тексті сут опініями автора і неконечні оддзеркаляють офіційну політыку або становиско Академії Повітряных Сил Зъєднанных Штатів Америки, Повітряных Сил, Міністерства Обороны або уряду ЗША. Чысло РА: USAFA-DF-2023-202.

Бібліографія

- Лучкай, Михайло. 1999-2011. *Історія карпатських русинів церковна і світська, давня і нова аж по наш час*. т. I-VI. Ред. Йосип Баглай, Микола Вегеш, Дмитро Данилюк, Иван Сенько, Емілія Швед. Ужгород: Закарпаття.
- Матола, Василь. 2006. «До 60-річчя І. Ю. Петровція». В: *Русинська иконка*. Ред. Василь Матола, 91–92. Ужгород: Роман Повч.
- Петровцій, Иван. 1999. *Наші и нинаші співанкы: русинська поезия*. Осій: Выдавательства Палащукіський шор & Чікіська файта.
- Петровцій, Иван. 2006а. «Егзегі монументум». В: *Співанкы*. Ред. Иван Петровцій, 416–418. Осій: Выдавательства Палащукіський шор & Чікіська файта.
- Петровцій, Иван. 2006б. «Кой сердце боліло». В: *Співанкы*. Ред. Иван Петровцій, 196. Осій: Выдавательства Палащукіський шор & Чікіська файта.
- Grabowicz, George G. 2011. «‘The Magocsi Problem’ (Problema Magochoho): A Preliminary Deconstruction and Contextualization». *Nationalities Papers* 39, ч. 1: 111–116. <https://doi.org/10.1080/00905992.2010.533260>.
- Kasinec, Edward. 2023. «Remarks». Thomas Fisher Rare Book Collection, 2.04.2023. Toronto: University of Toronto.
- Kiebusinski, Ksenya. 2021. «Preface». В: *Paul Robert Magocsi: A Bibliography and Commentaries, Fourth Revised and Expanded Edition*. Ред. Ksenya Kiebusinski, v-ix. Toronto: University of Toronto Press.
- Kupensky, Nicholas K. 2019. «The Tensions and Triumphs of the First History of Carpathian Rus’ and the Carpatho-Rusyns». *Nationalities Papers* 47, ч. 3: 506–511. <https://doi.org/10.1017/nps.2019.7>.
- Magocsi, Paul Robert. 2015. *With Their Backs to the Mountains: A History of Carpathian Rus’ and Carpatho-Rusyns*. New York: Central European Press.
- Mok, Michel. 1938. «Czechs Will Fight to Death, Says Miss Bourke-White». *New York Post*, 17.09.1938: 21.
- Motyl, Alexander J. 2011. «The Paradoxes of Paul Robert Magocsi: The Case for Rusyns and the Logical Necessity of Ukrainians». *Nationalities Papers* 39, ч. 1: 105–109. <https://doi.org/10.1080/00905992.2010.532774>.
- Rusinko, Elaine. 2003. *Straddling Borders: Literature and Identity in Subcarpathian Rus’*. Toronto: University of Toronto Press.

- Rusinko, Elaine, ред. 2011. *God Is Rusyn: An Anthology of Contemporary Carpatho-Rusyn Literature*. Пер. Elaine Rusinko, Bogdan Horbal, Slavomir Olejar. Bloomington: Slavica Publishers.
- Schematismus cleri Graeci ritus catholicorum Dioecesis Munkácsensis*. 1891. Ungvarini: Typis Typographiae «Kelet».
- Schematismus venerabilis cleri Graeci ritus catholicorum Dioecesis Munkacsiensis*. 1865. Ungvarini: Typis Caroli Jäger.
- Schematismus venerabilis cleri Graeci ritus catholicorum Dioecesis Munkacsiensis*. 1874. Ungvarini: Typis Caroli Jäger & Alberti Répay.
- «Transcript of Talk Given by Margaret Bourke-White on Czechoslovakia Before Tac Mass Meeting, September 30, 1938». Box 67. Margaret Bourke-White Papers. Special Collections Research Center. Syracuse University Libraries.